

Entr'acte - René Clair

De choreografen van de twintigste eeuw laten zich vloten op de tijd, laten zich meemenen op zijn traject (de Butoh-dansers van de tweede helft van de eeuw gaan zelfs mee in dat traject tot voorbij de grenzen van het leven, tot in het 'Rijk der Duisternis', op zoek naar antwoorden op vragen over de essentie van het leven). Maar ze laten zich ook voortstuwelen door de tijd, gaan ervoor op de vlucht, alsof ze een duw in de rug voelen die hen drijft om een dreiging - de tijd zelf? - voor te blijven. Edward Lock, Lucinda Childs, Anne Teresa De Keersmaeker, Wim Vandekeybus,... Of ze gaan regelrecht tegen de tijd in, botsen tegen hem aan, vertragen de tijd, leggen hem stil. Een van de mooiste staaltjes van dat laatste geeft Mary Wigman in haar *Hexentanz*, waarin ze de illusie wekt de tijd als een elastisch gegeven te manipuleren: ze rekt hem, krimpt hem in, legt hem stil, lanceert hem opnieuw, structureert hem, streelt hem en bruskeert hem. Daar

wordt even de bizarre indruk gewekt dat de tijd het traject van het organische, van het materiële naar het irreële maakt, dat zich veel afspeelt in de tussenruimte (tussen ruimte en tijd, tussen het inwendige en het uitwendige, tussen leven en dood, tussen hemel en aarde), die onbekende ruimte vol mysterieuze spanningen, die de Japanners *Ma* noemen, waar ook de Butoh-dansers naar op zoek gaan. Westerse dansers worden er eveneens door aangetrokken. Jan Fabre vertelt hoe in de *Danssecties* de ruimte tussen de danseressen danste (of was het de tijd?). Want tijd wordt woord afzonderlijk gezegd met een tussentijd van vijf seconden stilte, zodat elk woord een gesproken object wordt, of: een gebeurtenis in de tijd. Ieder woord wordt een nieuwe ruimte. En iedere stilte wordt een nieuwe ruimte.

Fabre vult een zelfde tijdspanne met chaos en met leegte; in het eerste geval wordt ze rij-

ker en compacter, in het tweede ijler, wijdsder... 'Ik geloof dat een goede voorstelling zo'n krankzinnige intensiteit bezit dat ze geen lange levensduur heeft.' Maar wel een lange duur. *Het is theater zoals te verwachten en te voorzien was* duurde acht uren lang, acht intense uren van verwondering en fascinatie, waarvan wellicht vijftig procent zich afspeelde in die tussenruimte, in het *Ma*.

Is het niet vreemd dat choreografen, wier arbeid in essentie voor een groot deel bestaat uit het structureren van de tijd, het aldoor hebben over 'ruimte' wanneer ze eigenlijk 'tijd' bedoelen? Een beweging uitzetten in de ruimte, dat kan je je visueel en concreet voorstellen, dat kan je uittekenen desnoods. Een beweging uitzetten in de tijd, daar komt een dosis intuïtief aanvoelen bij te pas, want ook al zijn chronometer en de leer van Laban wel hulpmiddelen, echte methodologieën voor het creëren van harmonieën in het tijdsverloop, zoals de muziek die wél heeft, zijn er voor dans nooit ontwikkeld. Meestal maakt de dans gebruik van dezelfde structuren als de muziek, of reageert hij daar rechtstreeks op (Lucinda Childs, Anne Teresa De Keersmaeker,...). Toch zit een choreografie pas echt goed wanneer de ruimte-tijdverhouding klopt. Ook voor die juiste verhoudingen zijn nog geen formules bedacht ($\frac{\text{ruimte}}{\text{tijd}} = \frac{\text{tijd}}{\text{ruimte}} ?$).

Eerlijkheidshalve moet daar nog een 'dimensie' aan toegevoegd worden: die van de energie, die in juiste proporties de vorige elementen een 'geladenheid' moet verlenen. Zelfs tijdens deze eeuw van ernstige en baanbrekende reflecties over het dansmedium, is de aanpak van het tijdgegeven binnen dat medium nog niet echt ten gronde gebeurd. Maar tenminste zijn er pogingen ondernomen om bewust om te gaan met tijd, om hem als elementair materiaal 'vorm te geven' binnen het creatieve proces.